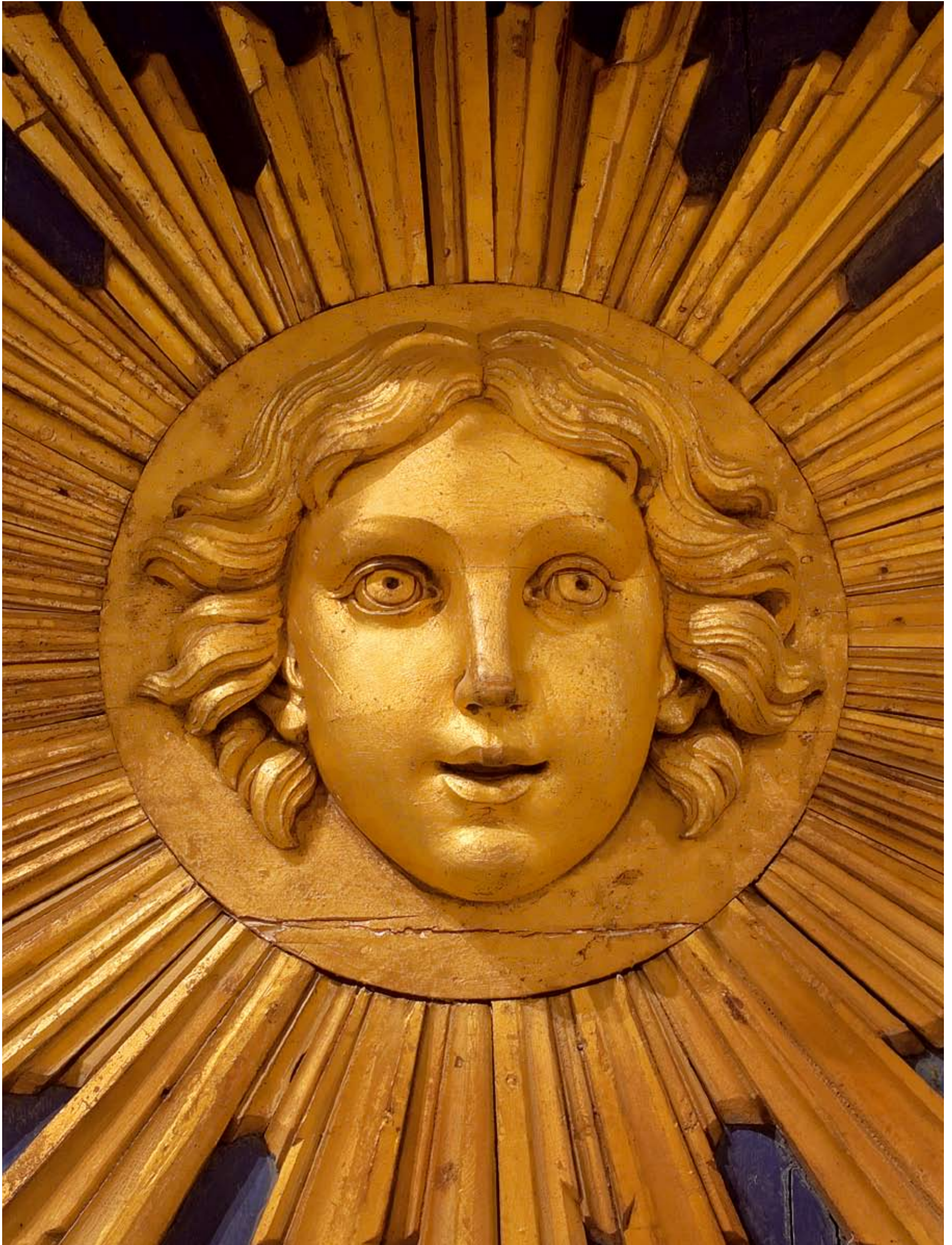

SJÖHISTORISKA HÖST & VINTER 2006

Den 20 oktober öppnar en ny utställning om och med Gustav III:s lustfartyg *Amphion*. Kom och följ med till 1700-talet!

Foto: Maria Ljunggren/SMM

FLYTANDE KLENODER.

I Sjöhistorisk Årsbok presenteras de k-märkta fartygen och deras eldsjälur. Sid 3.

KUSTENS KONSTVERK.

Ny utställning om sjömärken öppnar 16 december. Fotograf Magnus Rietz och konstnär Göran E. Johansson. Sid 2.

KULTURARV PÅ BOTTEN.

Östersjöns vrak kartlagda i unikt samarbetsprojekt. Sid 3.

SKÖRBJUGG. Sjukt spännade tema under jullov. Sid 4.

SJÖHISTORISKA MUSEET

Utställningen om Estonia-katastrofen är nu stängd. Den har varit den tyngsta, svåraste i museets historia och har nog inte lämnat någon besökare oberörd. Men kommentarerna har till allra största delen varit positiva. Besökarna har sett och uppskattat museets strävan att betona katastrofens mänskliga sida snarare än den juridiska eller tekniska. De aspekterna diskuteras vidare i andra sammanhang.

När *Estonia* förläste blev havet förgöraren. Alla vi som har varit på sjön – eller bara sett stormvågor slå mot land – har upplevt eller anat havets destruktiva kraft. Men havet formar människan på så många andra sätt. I mötet utvecklar vi det som vi kallar maritim kultur – det som Sjöhistoriska museet skall spegla.

Programtidningen ger en bild av mångsidigheten i denna kultur. Här finns den stora konstsamlingen som vänföreningen överlämnar som deposition till museet. Samlingen berättar om hur hav och skepp har inspirerat konstnärer och skapat en egen genre, marin konst. Den kan vara muntert naiv, noggrant registrerande eller skirt impressionistisk – och säkert mycket annat. Men den berättar också om marinkonstsamlaren, hur en människa fångas av skeppsmotiven och utvecklar en personlig relation till dem.

Gustav III:s skonert *Amphion* är också ett slags marin konst. Här utformas ett helt fartyg som ett konstverk, en av de många teaterkulisser som kungen rörde sig mellan. (Andra var salsslupen *Vasaorden* och de mindre *Galten* och *Delfinen*, som alla finns i museets båthall på Galärvarvet.)

Tretton år efter det att *Amphion* hade huggits upp, byggdes en annan och blygsammare kunglig farkost, segelbåten *Sif*. Byggaren, den senare kung Gustaf VI Adolf, utvecklade så småningom intressen som låg mer åt land- än åt sjösidan. Ändå är det intressant att se, att segling ansågs vara en naturlig del av en kunglig uppfostran.

I detta nummer presenteras också den kommande *Sjöhistorisk Årsbok* med ämnet "flytande klenoder". Den handlar om gamla välhållna fartyg, men i minst lika hög grad om de människor som tar hand om dem. För dem och många andra är ett fartyg nästan ett levande väsen (hur många kallar sin bil "hon"?).

Den maritima kulturen och historien rymmer arbete och nöje, lycka och tragedi. Allt detta måste finnas med, när Sjöhistoriska museet i insamling, utställningar, publikmöten och skrifter följer de trådar som knyter samman människan, skeppet och havet.

Foto: Arne Karlsson/SMM

Klas Helmerson
Klas Helmerson,
museichef

En halvgud, en kung och en skonert

Gustav III blev under sin resa i Frankrike inspirerad av lyxen vid hovet i Versailles. År 1777 gav han skeppsbyggmästaren F H af Chapman i uppdrag att rita ett lustfartyg. Det byggdes på Djurgårdsvarvet och sjösattes sommaren 1778.

Fartyget, en vacker skonert, döptes till *Amphion*.

Den grekisk-romerska antiken var tidens förebild och ideal. I den grekiska mytologin är Amphion son till guden Zeus och kungadottern Antiope. Halvguden Amphion bär och sprider kultur. Då staden Thebes försvarsmur ska byggas lyfts stenblocken på plats av tonerna från hans gyllene lyra.

På Gustav III:s födelsedag i januari 1778 har operan *Amphion* premiär i Stockholm. I operans prolog hyllas kungen och jämförelse med halvguden Amphion:

*I detta skådespel Han kännas skall igen
Ej mindre stor som Kung än såsom Menskovän.
Hvad Amphion i Grekland varit
Är GUSTAF uti Sverje än.*

Skonerten *Amphions* öde är innehållsrikt. Fyllt av minnen från hovets lysande fester och kriget mot Ryssland 1788-1790. När fartyget högs upp 1885 bevarades akterspegeln, den praktfulla kajutan med dess inredning och galjonen.

Arkitekt Ragnar Östberg placerade in de bevarade delarna av *Amphion* i Sjöhistoriska museets byggnad.

En ny utställning är nu byggd runt *Amphions* kajuta. Möt Gustav III:s tid genom fartygets historia. Gå in bakom akter-

spegeln. Res i tiden och se *Amphion* åter spegla sig i viken utanför Drottningholm.

Utställningen öppnar den 20 oktober 2006. Utställningsproducent är Pia Frände och formgivare Agneta Wolfbrandt.

Amphions akterspegel.

SJÖMÄRKEN – KUSTENS KONSTVERK

Den 16 december öppnar en utställning med bilder av fotograf Magnus Rietz och målningar av konstnären Göran E. Johansson.

Runt Sveriges kust har man under många hundra år uppfört olika sjömärken. Gigantiska båkar har byggts som angöringsmärken för kända inseglsleder. Kummel har staplats på bergknallar i skärgårdarna som känningspunkter. Resliga

stängmärken, synliga vida ut till havs, har visat vägen förbi grund och in i skyddade vatten.

Många sjömärken finns kvar än idag men håller på att försvinna då de inte längre anses nödvändiga för sjöfarten.

Utställningen är en konstnärlig hyllning till dessa vackra sjömärken som är en del av vårt maritima kulturarv.

Konstskatt till museet

Foto: Claes Hall

Den dansk-svenske målaren Jens Christian Andresens *Korvetten Norrköping vid Møens Klint* flankerad av, fr v, museichef Klas Helmerson, samlaren Erik Ekegren och vänföreningens ordförande Ronald Bergman.

En kung och en segelbåt

Sif, Gustaf VI Adolfs segelbåtsbygge, har seglat in i Sjöhistoriska museets samlingar. Under sommaren har den 108-åriga damen setts guppa i Wasahamnen i väntan på att inordnas i samlingarna. Evert Taube mötte henne redan 1922:

*Vi löpte in i Utö hamn på natten klockan tolv,
emellan Mejt och Sif och fällde ankar.
Musiken ljöd och dansen gick på Socitytens golv -
till Utöflickorna gick våra tankar..."*

Smäckra *Sif*, skarpt V-formad efter dåtidens ideal började byggas år 1898 på Tullgarns slott av prins Gustaf Adolf (sedermera kung Gustaf VI Adolf), prins Eugen och greve Göran Posse. Den färdigställdes på ett varv. Kronprinsessan Victoria lär ha fotograferat sjösättningen. Kung Oscar II och Kronprins Gustaf var också med. Museet skall nu dokumentera henne. Har du något att berätta om *Sif*? Hör gärna av dig till Sjöhistoriska museet

Mikael Brandt

Vår vänförening, Föreningen Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm, har i september förvärvat en stor samling marin konst från samlaren Erik Ekegren i Malmö. Föreningen har sedan fört över de cirka 80 målningarna tillsammans med en del nautica som deposition till Sjöhistoriska museet. Samtidigt har Erik Ekegren deponerat ytterligare ett hundratal målningar till Sjöhistoriska, tavlor som också i framtiden kan bli Föreningens egendom.

Därmed har museet genom Föreningens försorg fått tillgång till en konstskatt som sträcker sig från 1600-tal till 1900-talets mitt. Här finns verk av kända marinmålare som Ludolf Bakhuizen, Jacob Hägg, Herman af Sillén, Marcus Larsson och P.V. Cedergren och den något mindre kända Anna Palm de Rosa. Brittiskt och danskt marinmåleri är rikt representerat. Med depositionen följer också bland annat en frimärkssamling med 11 000 av de 15 000 frimärken med fartygsmotiv som är kända.

Museets ambition är att hela den Ekegrenska samlingen skall visas i en tillfällig utställning, som skulle kunna öppnas om ett till ett och ett halvt år.

Klas Helmerson

Foto: Karolina Kristensson/SMM

En av målningarna i *Amphions* kajuta.

Foto: Anneli Karlsson/SMM

Ett dörröverstycke från Gustav III:s opera.

Foto: Anna Catellani

Ridåutkast för operan av Jacob Mörck.

Foto: Eva-Teresa Tottie, Musikhistoriska museet

Amphions hemlighet

Det är inte bara Da Vinci-kodens hjältar som löser mysterier. Nu har även en kvartett av museets medarbetare kanske löst en gåta: Vem har utfört de sex vackra målningarna under taket i *Amphions* kajuta?

Det var konservator Anna Catellani som fann den första ledtråden. Hon upptäckte att målningarna var utförda på ett sällsynt vis med högdagrar i guld. Ett par år tidigare hade hon renoverat två målningar gjorda i samma mycket ovanliga teknik. Enligt den uppdragsgivaren var det dörröverstycken beställda av Gustav III till operan i Stockholm. Konstnären var okänd.

Dörröverstyckena såldes senare på Stockholms Auktionsverk då tillskrivna Johan Pasch. Indendent Pia Frände, formgivare Agneta Wolfbrandt, museets nestor i konst-

historia, FD Hans Soop, och Anna Catellani studerade bilder på dessa dörröverstycken. Likheten med tekniken i *Amphions* målningar var slående. Men, Johan Pasch (1706-1769) var redan död när *Amphion* byggdes 1778 och när Gustav III:s opera invigdes 1782.

Vilka konstnärer hade utfört dekorationer på operan i Stockholm? Spåret ledde nu vidare till en viss Jacob Mörck. På Musikhistoriska museet finns ett utkast till en ridå som målades av Jacob Mörck till Gustav III:s opera. Den påminner mycket målningarna i *Amphion*.

Jacob Mörck (1748-1786) var hovmålare och dekorationsmålare vid Kungliga teatern. År 1778 antogs han som mästare i Stockholms målarambete. Han var en av de främsta dekorationsmålarna på Gustav III:s opera före Jean Louis Desprez. Jacob Mörck använde den ovanliga tekniken att måla med rent guld.

En jämförelse med Jacob Mörcks bevarade arbeten tyder på att han även utfört de sex målningarna i *Amphion*.

Pia Frände

marinarkeologi

Östersjöns kulturarv kartlagt

För första gången framträder Östersjöns rika maritima kulturarv i sin fulla prakt. Under två år har det maritima kulturarvet på Östersjöns botten kartlagts i ett omfattande samarbetsprojekt, Rutilus, mellan samtliga Östersjöstater.

– Östersjöns kulturarv delas av nio länder, men historia kan inte enbart skrivas utifrån dagens moderna nationsgränser. Skydd, förmedling och tillgängliggörande av ett så internationellt kulturarv, kan inte lyckas utan samarbete och gemensamma strategier. Projektet är ett stort steg framåt. För första gången vet vi till exempel hur många vrak som är kända i Östersjön, säger Andreas Olsson, chef för Arkeologienheten på Statens maritima museer och projektledare för Rutilus.

I en lista har projektet sammanställt de 100 mest värdefulla lämningarna i Östersjön. Listan domineras av skeppsvrak men här finns också till exempel försvarsanläggningar, översvämmade boplatser och påspärrar. Lämningarna finns runt hela Östersjön och varierar i ålder från stenåldern till 1900-talet.

Avsikten med listan är att ge exempel på vilka kulturhistoriska skatter som finns i Östersjön och genom att lyfta fram dessa, också förbättra möjligheterna att skydda kulturarvet.

böcker

Myten som blev handelsvara

En engagerande bok av Ulrika Hallin.

Att vara fripassagerare är inte längre ett äventyr. Idag är det en del av en omfattande illegal migration till sjöss. Vi kan knappast föreställa oss de upppoffringar som krävs av de tiotusentals migranter som varje år riskerar allt för drömmen om ett bättre liv – ett liv i Europa. Frågan är högaktuell. Som en del av sitt uppdrag att ge perspektiv på samhällsutvecklingen har Statens maritima museer gett ut en ny bok: *Fripassagerare – myten som blev handelsvara*.

Michel och Jacques bodde i över en vecka i en liten låda på ett lastfartyg, tillsammans med en stor motor och sin kamrat Antoine. De berättar om den panik de kände nere i det mörka lastrummet, med all den last som fanns staplad ovanför dem. Till semesterparadiset Kanarieöarna har tiotusentals flyktingar från Afrika kommit bara i år. Ytterligare kanske 100 000 väntar

på att ta sig över. Ligor med människosmuggling som specialitet försöker samtidigt överlista gränsvakter och poliser. Familjerna Kalendergil och Guler betalade dyra pengar för – som de trodde – en nottimmarsfärd till London. Smugglarna låste in dem i en nästan lufttät container som öppnades först efter fyra dygn. Händelsen illustrerar den cyniska smugglingsverksamhet i vilken rederier och fartygsbesättningar blir ofrivilliga spelbrickor. *Fripassagerare – myten som blev handelsvara* är skriven av frilansjournalisten Ulrika Hallin som länge bevakat sjöfartsfrågor. Det är en skrämmande, fascinerande och gripande nutidsskildring om de människor som skugglikt rör sig till sjöss.

Jenny Rosenius

Utgrävningsplatsen vid Söder Målarstrand. En slamsug för upp material som ligger på vraket.

– Den här båten verkar vara ett mellanting när det gäller båttyp. Den är omsorgsfullt byggd, inget hastverk. Vi hoppas att undersökningarna ska kunna ge svar på hur båten användes under slutet av 1300-talet och ge oss möjligheter att sätta in den i ett historiskt sammanhang, säger Marcus Hjulhammar, arkeolog vid Statens maritima museer som leder undersökningarna.

1300-talet friläggs

Nu har den arkeologiska undersökningen av det 1300-talsvrak som i höstas påträffades på Riddarfjärdens botten i Stockholm startat.

Det är en bit medeltidshistoria som nu avtäcks invid Söder Målarstrands kaj, ett stenkast från Riddarholmen och Gamla Stan. Arkeologerna tror att båten var cirka tio meter lång och tre meter bred. C14-prover visar att den byggdes vid mitten av 1300-talet och övergavs runt år 1390. Den synliga delen av båten är kravellbyggd och skiljer sig därmed från de typiska nordiska klinkbyggda båtarna.

Ångfartyget *Flottisten* och segelfartyget *Constantia* är två av fartygen i *Sjöhistorisk Årsbok*.

Anneli Karlsson/SMM

K-märkta fartyg i årsboken

Statens maritima museer har hittills k-märkt 73 svenska fartyg av olika slag. De har alla bedömts vara värda att bevara av olika anledningar. *Sjöhistorisk årsbok 2006–2007* kommer att handla om dessa "flytande klenoder", men lika mycket om de engagerade människorna, eldsjälarna, som finns bakom varje välbevarat fartyg.

De flesta av de k-märkta fartygen hör till kategorierna bogserbåt, passagerarångfartyg och segelskuta, men i raden finns också andra fartygstyper representerade, till exempel bilfärja, sightseeingbåt och fiskebåt. Boken, som blir rikligt illustrerad med nytagna färgbilder, kommer lagom till jul. Alla medlemmar i Föreningen Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm, museets stödförening, kan då som vanligt hämta ut ett eget exemplar i museets butik.

Ulrika Djerf

TISDAGSFÖREDRAG – SJÖHISTORIA OCH NAVIGATION FÖRR OCH NU

Höstens föredragsserie har rubriken: Sjöhistoria och navigation förr och nu. Föredragen hålls i museets filmsal varje tisdagskväll 18.30-20.00. Se www.sjohistoriska.se för mer information om föredragen och föredragshållarna.

10/10 Handelsfartyg i krig - Falklandskrigets okända del

Den brittiska segern i Falklandskriget 1982 byggde till stor del på en välfungerande logistik. Marinhistorikern Richard Areschoug berättar om kriget och handelsfartygen.

17/10 Flygnavigation vid Atlantflygningar

Populäre flyghistorikern Mats Johansson berättar denna gång om de tidiga Atlantflygningarna, då det var sjöfartens navigationsmetoder som användes.

24/10 Birka under vatten

Ännu finns inte någon tydlig bild av det som gömmer sig i vattnen kring mytomspunna Björkö. SMM:s marinarknologer, i samarbete med Södertörns högskola, kartlägger Birkas hamnområde och har upptäckt en komplicerad konstruktion...

31/10 Undervattenskränkningarna mot Sverige

Emil Svensson, författare och pensionerad kommandör av 1:a graden, berättar om de kända undervattenskränkningarna mot Sverige. Många har funderingar kring "minskar" och "felnavigering" och alla frågor välkomnas!

7/11 "Sydfart" - Sveriges äldsta fraktfartyg i drift

Dokumentärfilmaren Sten Alsklans presenterar sin spännande dokumentär "Sydfart går nordvärt" om det kända fraktfartyget "Sydfart", som byggdes 1879. Tid finns för frågor om filmen och kustfart från 1950-talet och framåt.

14/11 "Såna" på Amerikabåtarna

Genusforskaren och docenten Arne Nilsson från Göteborgs universitet har intervjuat män, som var med när det begav sig, och skrivit en bok om Svenska Amerika Linien och de manliga homomiljöerna som fanns ombord på dem, under den tid då homosexuella gick under benämningen "såna".

21/11 Navigera med en träbit! – vikingatida navigering

Lena Börjesson undervisar i kustkultur och råsegling samt historisk navigation vid Fosen folkhögskole i Norge. Hon har seglat över 1000 nm med vikingatida navigationsmetoder. Hur kunde vikingarna segla till Island utan magnetkompass? Hur fungerar solkompasser och vad är en solsten?

28/11 "Canopus – stars, seamen and ships"

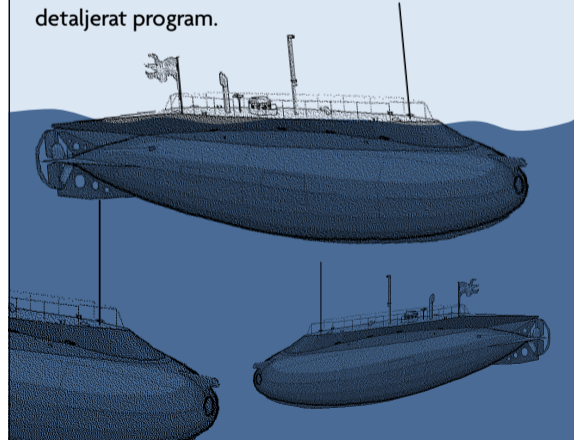
Wojciech Lublin bjuder på en holistisk berättelse om det öde som förbinder stjärnor, fartyg och människor samt olika platser på Jorden och himlasfären, samt hur man använder denna information i nödnavigering. Bl a den nautiska almanackan, himlakroppar för astronomisk navigering, Stjärnlistan, Da Vincikodens Leda m m.

5/12 Dykningarna i Riddarfjärden

SMM:s marinarknolog Marcus Hjulhammar visar bilder och berättar om dykningarna i Riddarfjärden för Citybanan. Förra året återfanns ett vrak, som nu daterats till 1300-tal. Frågor kring detta och dykarnas navigering.

HÖSTLOV 28/10 - 5/11**TEMA: UBÅTAR**

Höstlovet tema är ubåtar och under vecka 44 har vi guidade familjevisningar i museet med detta tema. Bygg en egen ubåt i vår barnverkstad Ruskpricken. Barnfilm visas dagligen. Se www.sjohistoriska.se för detaljerat program.

JULLOV 27/12 - 7/1**TEMA: SJU SJÖSJUKA SJÖMÄN**

Vi berättar om hur det var att vara sjuk ombord på de gamla segelskeppens tid. Följ med våra duktiga guider på en sjukt spännande visning. Kl 13 familjevisning, kl 14 vuxenvisning. Barnverkstaden Ruskpricken öppen dagligen 12-16. Barnfilm visas dagligen klockan 11. Se hemsidan för detaljerat program.

MATINÉFILM & BARNFILM

Matinéfilmer (rek fr 11 år) på söndagar kl 15. Nya och gamla klassiker med maritima teman. Skattkamarön, Orkanens grepp, Master and Commander, Sahara, I kaptan Grants kölvatten.

Barnfilmer lördagar kl 15, Lyllo & Zorba, Den lilla sjöjungfrun m.fl. Se hemsidan för program.

MARITIMA KURSER

Sista chansen att haka på höstens kurser – marinarknologi, träbåtsrenovering, modellbygge, tampar & knopar m m. Kolla på hemsidan nu direkt.

ARKIVENS DAG 11 NOVEMBER**TEMA: MAT & DRYCK.**

Alla arkiv har öppett denna dag runt om i landet. Vi kommer ta fram en massa intressant material på temat. Fotoarkivet och biblioteket deltar med foton och böcker. Öppet kl 11-15, den 11 november.

SKÄRGÅRDSSEMINARIUM 18/11

Den 18 november är det Skärgårdsseminarium kl 10-16. Mer information kommer på hemsidan.

JULNAUTICA 17 DECEMBER 10-16

Sjöhistoriska museets julmarknad kl 10-16. Skärgårdens hantverkare kommer och visar sina verk och säljer egna produkter. Utförsäljning av böcker på biblioteket. Tänk att ha handlat alla julklappar och allt pynt redan 3:e advent!

EN SNURRA TILL KAFFET

Museets café har inte bara färska bullar utan också gamla goa utombordare. Ta en espresso och spana in din favorit.

ARKIV- OCH BIBLIOTEKSTIDER

Bibliotek, Acta/ritningsarkiv, fotoarkiv och Svenskt marinarknologiskt arkiv, SMA.

tisdagar och onsdagar kl 12-16
kvällsöppet tisdagar till kl 19: 3/10, 7/11 och 5/12.
lördagsöppet kl 11-15: 2/9 och 11/11
Andra tider efter överenskommelse.
Stängt som museet, helgdagar samt 19-20/12 & 27/12.

SMA STÄNGT TILLSVIDARE!

SMA är stängt tills vidare p g a renovering. Frågor hänvisas till: arkeologi@maritima.se
För mer information se: www.sjohistoriska.se

VÅRA SYSTEMUSEER

Sjöhistoriska museet är en del av Statens maritima museer (SMM) tillsammans med Vasamuseet och Marinmuseum.

VASAMUSEET: Föredrag om gamla vrak, dramatiserade visningar under höstlovet, Grannies med barnbarn, Gustav Adolfsdagen 6 november. Vasamuseet har fri entré upp till 17 år. Öppettider: 1 september - 31 maj: 10-17 (onsd 10 - 20). För mer information se: www.vasamuseet.se

MARINMUSEUM: Rädda Jarramas! Hjälp till att rädda svenska flottans sist byggda skepp, fullriggaren Jarramas. Se www.marinmuseum.se för mer information. Hösten är fylld med konserter, visningar och pedagogiska projekt och luckorna till det nya aktivitetsrummet Dunders däck står öppna. För mer information se: www.marinmuseum.se.

FÖRENINGEN SVERIGES SJÖFARTSMUSEUM I STOCKHOLM

Årlig medlem 200:- per kalenderår
Ständig medlem 2000:-
Betalas in på pg 480 92 68 – 8
Information tel: 08 – 660 37 50
E-post: foreningen.sjohistoriska@maritima.se

Som medlem får du:

- fri entré på Vasamuseet och Museifartygen
- inbjudan till vernissager och specialarrangemang
- årsbok vartannat år
- 10% rabatt på allt i museets butik
- informationstidning 3 ggr/år

MUSEET ÄR ÖPPET TIS-SÖN 10-17

Kvällsöppet tisdagar till kl 20.30
Visningar dagligen kl 13
Familjevisningar lördagar & söndagar kl 14
Café i lä kl 11-16 tis-sön, tisdagar öppet till 19.30
Saltkråkan lekrum för barn upp till åtta år
Ruskpricken barnverkstad, lörd-sönd kl 12-16 och vid lov
Båthall 2 & Dyktankhuset öppet under sommaren
Besöksadress Djurgårdsbrunnsvägen 24
Postadress Box 27131, 102 52 Stockholm
Telefon 08 - 519 549 00 / 70 (info) Fax 08 - 519 549 49
Webbadress www.sjohistoriska.se
E-post sjohistoriska@maritima.se

FRI ENTRÉ!